

УДК 599.742 (477)

Жила С. М.

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОСТОРОВОЇ СТРУКТУРИ
ПОПУЛЯЦІЇ ВОВКА (*CANIS LUPUS*) В УКРАЇНІ**

Незважаючи на виключно велике значення вивчення просторової структури вовка для визначення чисельності, організації моніторингу і навіть заходів з контролю чисельності, цьому питанню в Україні приділяється мала увага. Ще Бібіков [1] відзначав відсутність навіть спроб дослідження просторової структури населення вовка, за винятком географічної мінливості, що характеризує поширення підвидів. Завдяки працям Гурського достатньо вивчена просторова структура популяції вовка в степових районах України. Ним показано [6], що площа ділянки вовчої зграї взимку складає 300–600 км², а границі території зграї непостійні, звужуються влітку і розширюються зимою.

Просторова структура популяції вовка в Поліссі вивчалась автором шляхом обстежень території на велосипеді та мотоциклі в 1997–1999 рр. Довжина літніх маршрутів складала близько 2,5 тис. км на рік. Широко застосовувалось анкетне опитування. В 1998 р. разом з Держкомлісгоспом і УТМР проводився Всеукраїнський облік чисельності вовка за методикою Губаря [2].

Прийнято вважати [7], що всередині кожної території існує центральна зона або центр (виводкова ділянка), де відбувається народження і вирощування молодих, а також частіш за все відбуваються зустрічі членів зграї, через що центр інколи називають ще місцем зустрічей. Вздовж границі зграї проходить буферна (периферійна) зона. Максимальна ширина перекриття периферійних зон двох зграй складає близько 3 км. В периферійній зоні або поблизу неї спостерігається підвищена кількість ольфакторних міток, оскільки вовки однієї зграї залишають свої мітки поверх міток сусідньої зграї. Завивання й мічення є ефективними засобами непрямой взаємодії між зграями, що веде до розподілу території між зграями та уникненню конфліктів.

Дані з просторової структури окремих територій зграй вказують на вплив антропогенного фактору на їх розміщення. Звичайно границі між територіями зграй проходять вздовж великих і середніх річок, залізниць, автомагістралей, густо заселених і безлісних територій. Тому в багатьох випадках окремі зграї вовків розділені своєрідними бар'єрами і лише межі, що проходять по лісових територіях, інтенсивно мітяться обома зграями. Тут також можна часто почути вовче завивання.

Дослідження, що проводилися в Північній Америці [8], виявили загальну тенденцію в поширенні хижаків і оленів: щільність оленів вздовж границь територій вовчих зграй (в буферних зонах) вища, ніж в центрах. Такий розподіл оленів пов'язується з особливостями територіальних взаємовідно-

син між зграями вовків, котрі, уникаючи конфліктів, рідше полюють в буферних зонах. Така взаємопов'язана просторова структура популяції вовка і оленів – своєрідна просторова ізоляція популяції жертви від хижака. Але проведені нами детальні маршрутні обстеження чисельності ратичних, вовка і рисі на півночі Житомирщини, навпаки, вказують, що на територіальне розміщення ратичних та хижаків впливає лише антропогенний фактор і, в першу чергу, розміщення населених пунктів і лісових заболочених територій. Як правило, поблизу населених пунктів, вздовж яких проходять границі між територіями окремих зграй, чисельність вовка, рисі та ратичних значно нижча.

Відмінності між особливостями територіальної структури популяції вовка в Україні і класичними уявленнями про неї можна пояснити впливом антропогенного фактора, відсутнього в національних парках Північної Америки. Очевидно, що така структура популяції починає формуватися у відселеній частині Чорнобильської зони. Але попередні дані вказують на те, що і тут не завжди чисельність ратичних вздовж границь територій зграй нижча, ніж в центрах. Автору відомі чисельні факти “зникнення” територій окремих зграй і появи нових. При цьому відбувається розширення чи зменшення територій, але центри зграй (виводкові ділянки) залишаються незмінними.

Для детального з'ясування цього питання розглянемо просторову структуру популяції вовка на лівобережжі Десни (рис. 1). Центри вовчих зграй знаходяться тут в найбільш віддалених від населених пунктів часто заболочених лісових територіях. Чітко простежується те, що вздовж границь між зграями проходять автомагістралі, залізниці, великі водойми (Десна, Київське вдсх.) або низка населених пунктів.

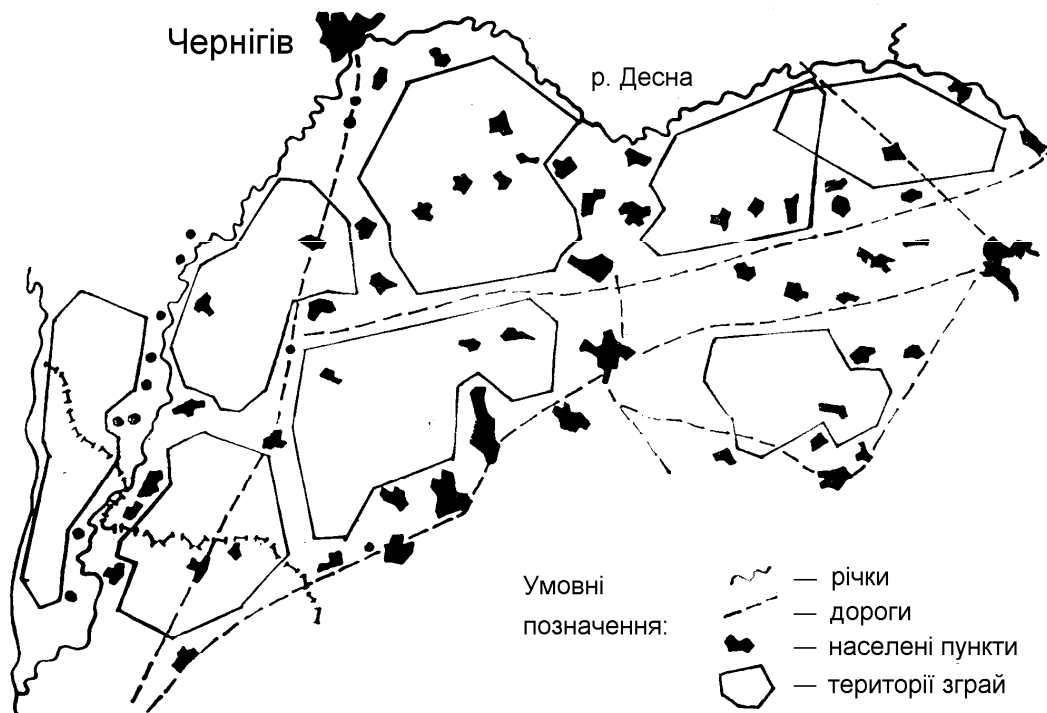

Рис. 1. Типова просторова структура популяції вовка (*Canis lupus*) на прикладі Придеснянської частини Чернігівщини (за даними анкетування); в 1 см 10 км.

У зв'язку з наявністю чітко окреслених буферних зон, малоприсаєднаних для існування і вовка, і ратичних, обидві групи практично відсутні тут (високий антропогенний вплив, низькі захисні властивості). При наявності падалі вовки зрідка можуть з'являтися тут в нічний час, але на відпочинок відходять обов'язково на свої території. На території окремих зграй є доволі обмежена кількість місць, придатних для денного відпочинку. Значні частини індивідуальних територій зграй використовуються так само, як і буферні зони, лише в нічний час.

Навіть щорічне вилучення цуценят на лігвах впродовж 50 років не змушує вовків залишити дану виводкову ділянку. Такий консерватизм у виборі ділянок для розміщення лігва на території не більше 3–5 км в діаметрі для цього надзвичайно пластичного виду викликає подив. Цілком очевидно, що переміщення місця розташування лігва на відстань 10 км різко підвищило б шанси на збереження виводка і успіх розмноження. Всі відомі факти переміщення центру території зграй в Поліссі були викликані осушенням і розорюванням боліт. Зникнення, чи, навпаки, поява нових територій зграй пов'язані зі зміною інтенсивності переслідування з боку людини або зміною харчових ресурсів території.

Зрозуміло, що беззаперечні дані з соціальної і просторової структури популяції вовка в Україні та з багатьох питань екології можуть бути отримані при індивідуальному міченні вовків радіоошейниками, мічені слідовими (ампутацією останньої фаланги пальця з кігтем) та візуальними мітками (надрізанням краю вуха чи кріоміченням). Автором в 2001 році слідовими та візуальними мітками було помічено дві особини вовка. Проте, відсутність фінансування подібних досліджень не дає змоги провести їх масово і на більш якісному рівні.

Література

1. Бибииков Д. И. (отв. ред.) – Волк. – Москва: Наука, 1985. – 606 с.
2. Губарь Ю. П. Методические указания по учету волка методом картирования участков обитания. – М., 1987. – 29 с.
3. Гурский И. Г. Волк юга Европейской части СССР: опыт эколого-морфологического изучения популяций. – Одес. ун-т, 1969. – 29 с.
4. Гурский И. Г. Волк в северо-западном Причерноморье // Бюл. МОИП. отд. биол. – 1978. – Вып. 3. – С. 29–38.
5. Гурский И. Г. Численность и особенности образа жизни по регионам. Украина и Молдавия // Волк (ред. Д. И. Бибииков). – М.: Наука, 1985. – С. 487–493.
6. Жила С. М. Вовки Українського Полісся: динаміка чисельності та деякі питання моніторингу // Поліському природному заповіднику – 30 років. – 1999. – Вип. 1. – С. 106–115.
7. Harrington F. H., Mech L. D. Wolf pack spacing howling as a territory-independent spacing mechanism in a territorial population // Behav. Ecol. & Sociobiol. – 1983. – N 2. – P. 161–168.
8. Rogers L. L., Mech L. D., Dawson D. K. etc. Deer distribution in relation to wolf pack territory edges // J. Wildlife Manag. – 1980. – N 1. – P. 253–258.

Summary

On some peculiarities of spatial structure of wolf population (*Canis lupus*) in Ukraine. — Zhyla S. M. — Main topic of work is a difference of territorial structure of wolve's population in Ukraine. The are such questions as territorial location of wolves, influence of man on territorial structure of population and possibilities of using of marking some animals for studying of population's ecology.